

Олександр ПОЛТОРАЦЬКИЙ,

*доцент кафедри регіональних систем
та європейської інтеграції
Дипломатичної академії України
при Міністерстві закордонних справ України,
кандидат політичних наук*

УДК 427.7:061(477)

**ВІДНОСИНИ УКРАЇНА—ЄС
У КОНТЕКСТІ «СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА»**

Говорячи про власне східноєвропейський вимір сьгоднішньої зовнішньополітичної діяльності ЄС, варто насамперед зауважити, що східна політика була однією з пріоритетних сфер діяльності Європейських Співтовариств ще за часів холодної війни. Про це свідчила як політика окремих європейських держав (Франції, ФРН), так і участь Європейських Співтовариств у процесі зниження рівня політичної напруги між Сходом та Заходом, ініційованого в рамках НБСЄ.

Припинення біполярного протистояння призвело до формування нової східної політики ЄС, для якого налагодження відносин з державами Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) стало одним із зовнішньополітичних пріоритетів, з метою забезпечення миру і безпеки в новій Європі, а також недопущення політичної, економічної та соціальної дестабілізації в регіоні. На зміну відсутності чіткого бачення розвитку відносин з колишніми пострадянськими республіками, що пояснювалось наявністю більш актуальних проблем, а також, можливо, браком експертних знань щодо обстановки в регіоні, на порядку денному ЄС з'явилося питання поповнення його членського складу десятьма новими державами ЦСЄ та відповідного переміщення загально-

го кордону Союзу далі на Схід. Результатом розвитку подій та досягнення вищезгаданих цілей стало продовження процесу розширення ЄС, чергові раунди якого завершилися приєднанням до ЄС восьми держав ЦСЄ в травні 2004 року та ще двох — Румунії та Болгарії — у січні 2007 року. Перед Союзом постало завдання пошуку нової ефективної форми відносин з новими східними сусідами, яка б дала відповідь на питання щодо можливості подальшого розширення (на той час Україна і Молдова вже проголосили своїм головним зовнішньополітичним пріоритетом набуття повноправного членства в ЄС), а також стала базою для політико-економічного діалогу та співпраці у сферах безпеки, прикордонного контролю, імміграції тощо.

Після завершення останнього етапу розширення східний вимір політики ЄС вдруге набув якісно нового значення і почав стосуватися решти країн Східної Європи, які не можуть або не хочуть претендувати на членство в ЄС, однак, зважаючи на їх геополітичне положення та значення для економіки і безпеки всієї Європи, викликають зрозумілий інтерес з боку ЄС. Відповідно до сучасного наукового підходу до Східної Європи відносять європейські пострадянські країни, які не входять до західних інституцій, іноді — з Росією, хоча останнім часом Російська Федерація розглядається окремо. Східний вимір сучасної політики ЄС, таким чином, охоплює відносно з Україною, Молдовою, Білоруссю, а також трьома державами Закавказзя — Грузією, Вірменією та Азербайджаном. Відповідно, східний напрям започаткованої ще у 2001 році Європейської політики сусідства остаточно було оформлено у 2008–2009 роках у проекті «Східного партнерства».

Україна займає центральне місце на східноєвропейському просторі, залишаючись провідним партнером ЄС у східному сусідстві. Водночас наша держава є критичним викликом життєздатності та успіху політики сусідства ЄС на східному напрямку. У випадку України питання її відносин з ЄС на найближчу перспективу є як найбільш актуальним і невідкладним для обох учасників діалогу, так і водночас дуже складним та суперечливим. Відтак існує об'єктивно обґрунтована необхідність розгляду та оцінки основних внутрішніх та зовнішніх аспектів можливості входження України в європейський політичний та безпековий простір з урахуванням сучасних міжнародно-політичних реалій.

Мета статті — проаналізувати сучасні політико-правові та основні геополітичні аспекти можливості й потреби зближення України з Європейським Союзом на основі розгляду позицій та бачення ЄС основних параметрів і складових поточної реалізації ініціативи «Східне партнерство»; дати оцінку подальшому розвитку відносин між Україною та Європейським Союзом, виходячи з розгляду основних аспектів їх політичного та геополітичного виміру у широкому сенсі.

Позиції та бачення ЄС

Запроваджуючи «Східне партнерство» як складову частину Європейської політики сусідства (ЄПС), ЄС реагував на зовнішній запит щодо посилення інтеграційної складової (з боку східноєвропейських країн) та на внутрішню потребу щодо посилення східного виміру власної зовнішньої політики.

В ході пошуку ефективної східної стратегії ЄС та дискусій щодо переформатування ЄПС виокремлюють два базових підходи — німецький та польський. Німецький підхід ґрунтувався на більш широкому охопленні східної політики ЄС, яка мала включати політику щодо Росії як центрального компоненту і мала бути спрямована на становлення кооперативного порядку у Великій Європі. Польський підхід був сфокусований на країнах Східної Європи та орієнтований на їх наближення до Євросоюзу в тій мірі, яка б дозволяла уникнути їх повернення до сфери впливу Росії¹. Під час узгодження конфігурації проекту східної політики ЄС було обрано компромісний варіант, який утілюється в ініціативі ЄС «Східне партнерство» (СхП).

На момент проведення установчого саміту в Празі у 2009 році Євросоюз прийняв рішення перевести відносини з усіма шістьма державами Східної Європи та Південного Кавказу у єдиний формат Угоди про асоціацію зі створенням поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (УА та ЗВТ), а багатосторонній вимір регіональної співпраці оформити у низку механізмів співпраці секторального рівня. Водночас найбільш важлива складова — визнання перспективи членства східноєвропейських держав у ЄС — була виключена з проекту, а рівень взаємодії в практичних сферах не був чітко визначений. Така суттєва концептуальна обмеженість зумовлювалася потребою віднайти єдиний підхід серед усіх країн-членів ЄС, беручи до уваги суттєві розходження в їх зовнішньополітичних пріорите-

тах. Сьогодні у розумінні мети функціонування та подальшого розвитку Східного партнерства країни-члени ЄС дотримуються багатьох спільних позицій і мають не менший перелік відмінних. Щодо спільних позицій, серед європейських країн, зокрема, досягнуто консенсусу, що СхП виконує роль функціонального майданчика для програмованої взаємодії ЄС з країнами Східної Європи, забезпечення стабільності в якій є для європейської спільноти не менш важливим завданням, аніж вирішення внутрішніх проблем. Такому розумінню зокрема сприяв збройний конфлікт між Росією та Грузією у серпні 2008 року. Усі європейці усвідомлюють потребу забезпечення принаймні мінімальних стандартів управління на території країн, що мають спільний кордон, зокрема тих, що мають право претендувати на членство в ЄС на основі Статті 49 Лісабонського договору². Окрім того, теза про пріоритетне значення для Європи розвитку Росії, яка домінувала упродовж 1990 – початку 2000-х років, нині є суттєво відкоригованою – до уваги береться, з одного боку, потреба ЄС у збалансуванні зростаючого геополітичного впливу Росії, а з іншого – зацікавлення ЄС у збереженні у країн СхП інтересу до європейської інтеграції. Досягнута згода передбачає використання інструментів «м'якого» впливу на країни Східної Європи для стимулювання їх європеїзації у сфері публічного управління, створення сприятливих умов для торгівлі та інвестицій, тобто для поступової інтеграції з європейським спільним ринком, що, зрештою, відповідає інтересам європейського бізнесу. Водночас у сферу дії СхП не включено питання безпеки як такі, що викличуть різку політичну реакцію Росії. Враховуючи різні інтеграційні наміри країн-учасниць СхП та формати їхньої взаємодії з ЄС, готовність та спроможність проводити реформи, формат ініціативи передбачив також запровадження засад:

- індивідуального підходу до кожної країни;
- вибору кожним учасником глибини і темпів інтеграції.

Досягнутий у середовищі європейських країн компроміс визначив перелік «винагород», які ЄС може запропонувати партнерам на Сході: угода про асоціацію і поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі; секторальну інтеграцію до європейського ринку; лібералізацію візового режиму; поширення формату регіональної інтеграції та взаємодії на рівні громадянського суспільства.

Не маючи готової східної стратегії, ЄС на рівні двосторонніх відносин застосував до країн-партнерів стратегію «успішного прецеденту». Україна в цьому разі відіграє роль «флагмана» — саме на базі українського досвіду Європейський Союз виробляє свої підходи до співпраці з іншими країнами-партнерами по СхП³.

Є всі підстави стверджувати, що саме стратегічний курс України на інтеграцію до ЄС виявився вирішальним чинником, що дозволив Брюсселю взяти на себе роль центру регіонального тяжіння для всіх держав «Східного партнерства» і таким чином сформувати СхП в сучасному вигляді. Нині політична та економічна ситуація в ЄС не є сприятливою для подальшого розширення Європейського Союзу. Водночас ЄС потребує розширення власної політичної та економічної присутності. Це не лише посилить політичний та економічний вплив ЄС, а й забезпечить більший рівень стабільності та безпеки в Європі. Таке завдання можна вирішити за рахунок політичної асоціації та економічної інтеграції країн-партнерів з ЄС. Політична асоціація в цьому випадку передбачає односторонню асоціацію країн-партнерів з правовим полем Європейського Союзу. Економічна інтеграція має відбутися через запровадження поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі країн-партнерів СхП та ЄС. Українська дипломатія прагне досягти принципової згоди ЄС на закріплення в Угоді про асоціацію (УА) можливості майбутнього членства України в ЄС. В цьому контексті слід мати на увазі, що не існує жодного прямого правового зв'язку між асоційованими відносинами та відкриттям перспективи членства. В правовій практиці ЄС немає асоціації для підготовки до членства у Євросоюзі. В усіх випадках укладення угоди про асоціацію мало обмежений вплив на початок процедури приєднання до ЄС. Значно важливішим було формальне визнання з боку ЄС «кандидатського статусу» країни та подання цією країною офіційного прохання про вступ. Таким чином, в юридичній площині включення в УА тези про перспективу членства не несе жодних наслідків ані для України, ані для ЄС. Фактично, майбутня УА не гарантуватиме вступ і може не передбачати перспективу членства, але водночас не заперечуватиме такої можливості. Офіційно ЄС обґрунтовує неможливість надання для України «перспективи членства» «втомою від розширення», проблемами конвергенції держав-членів ЄС, політичними та економічними

проблемами всередині ЄС. Однак стратегія секторальної інтеграції держав «Східного партнерства» спрямована на побудову спільного політичного та економічного простору, що у майбутньому сприятиме повноцінній інтеграції країн Східної Європи до ЄС, якщо вони матимуть таке бажання. Така позиція, що містить одночасно незаперечення можливості європейської інтеграції до ЄС та небажання надавати Україні «перспективу членства», може мати такі причини:

– по-перше, ЄС зацікавлений в інтеграції східноєвропейського простору, однак наразі не готовий вкладати в цей процес необхідні ресурси. Враховуючи прихильність, яку мають українці щодо європейської інтеграції, Євросоюз вважає за доцільне зайняти позицію очікування із використанням мінімальних засобів для стимулу (зокрема й фінансових) до проведення державами-учасниками СхП необхідного комплексу реформ, які б посилили їх конвергенцію з ЄС;

– по-друге, надання «перспективи членства» державам Східної Європи має величезне геополітичне навантаження, оскільки означатиме готовність ЄС взяти на себе більші союзницькі зобов'язання щодо цих держав. Враховуючи весь комплекс викликів для зовнішньої політики ЄС на пострадянському просторі і насамперед у його відносинах з Росією, надання «перспективи членства» Україні може порушити досить хиткий зовнішньополітичний баланс, якого Європейський Союз наразі досяг.

Як результат, відсутність політичної складової у Східному партнерстві нині цілком задовольняє офіційний Брюссель, однак робить його концептуально незавершеним та функціонально непривабливим з точки зору держав Центральної та Східної Європи.

Політичний вимір необхідності подальшого зближення України з ЄС

Досить часто дискусії щодо того, наскільки реально Європейський Союз важливий для України, а Україна значуща для Європи, стосуються насамперед або навіть виключно економічної користі такого співробітництва. Проте низка політичних аспектів не менш важлива, ніж фінансово-торговельні та соціальні ризики й вигоди поступового входження України до європейських структур.

1. Відносна ізоляція України в системі сучасних міжнародних відносин.

Хоча Україна і є членом таких організацій, як ООН, СОТ, ОБСЄ, Рада Європи, вона залишається поза основними економічними блоками та військовими союзами Північної півкулі. Враховуючи в контексті практики інших країн цього регіону таке нетипове становище, будь-яке подальше зближення між Брюсселем і Києвом можна сприймати тільки позитивно. Воно сприятиме неформальній політичній «сек'юритизації» та фактичному, якщо не юридичному, «зануренню» України в європейську систему безпеки, співпраці та взаємопроникнення, які й надалі розвиватимуться.

Недостатність інституціалізації зв'язків України із зовнішнім світом необхідно постійно надолужувати, навіть якщо зараз це можна робити тільки невеликими кроками. У найближчому майбутньому Україна має укласти на різних рівнях як найбільше угод з ЄС і країнами Союзу, які крок за кроком поглибили б її інтеграцію в загальноєвропейські структури. У далекій перспективі це призвело б до повноправного членства України в Європейському Союзі, а також, у разі згоди українських політичних еліт на це, до членства в НАТО. Власне, на момент вступу України до Європейського Союзу членство в Північноатлантичному альянсі вже не буде таким актуальним — у наступні роки ЄС і далі розвиватиметься в бік загальноєвропейської квазіфедерації і квазідержави. Найімовірніше, європейська інтеграція поглиблюватиметься, і Європейський Союз стане формально й оборонним союзом, що, можливо, надаватиме однозначні гарантії безпеки країнам-членам, зокрема, згідно з принципом «взаємної допомоги», який є обов'язковим для країн-членів ЄС, що, своєю чергою, вже викликало серйозне занепокоєння в США через можливе дублювання оборонних та безпекових функцій НАТО⁴. У цьому відношенні принагідно зауважимо, що вже сьогодні більшість членів ЄС є членами НАТО, а більшість країн НАТО — членами ЄС.

2. Європеїзація як чинник стимулювання реформ.

Друга перевага інтеграції України в ЄС також вагома і стосується внутрішньої політики. Поглиблення взаємодії з Європою навіть ще до отримання членства в ЄС могло б дати важливий сигнал або навіть вирішальний поштовх для майбутніх реформ в Україні. Загальновизнано, що Україна повинна до-

корінно змінити свої політичну, адміністративну, правову, економічну, соціальну та освітню системи. Проте питання, яку саме соціально-економічну модель вона повинна обрати, як і раніше, залишається джерелом суперечок. Плутанина з вибором моделі підриває задум, ініціювання та реалізацію реформ. Для різних політичних сил України цікавою є не тільки європейська модель, а й американська, радянська, російська, білоруська, китайська, сингапурська тощо. Усі ці моделі мають переваги і недоліки. При цьому основна проблема — не яку саме модель обрати, а чи обирається і чи втілюється взагалі хоч якась із них?

Україна нині перебуває у скрутному становищі, і тому — повинна діяти. Пасивність у цьому сенсі є вкрай небезпечною. Пожвавлення відносин між Києвом і Брюсселем означатиме, що європейська модель поступово стане домінантною. Варто сподіватися, що це заощадить час, кошти та енергію у процесі проектування, початку та здійснення невідкладних реформ. Ми бачили достатньо політичних чвар, чули багато (іноді псевдо-) наукових дискусій і спостерігали всі можливі «багатовекторності». Втрачено багато років і можливостей. Настав час рухатися вперед.

У цьому зв'язку варто згадати про те, що ЄС у 90-ті роки відіграв роль провідника реформ у Центрально-Східній Європі. Рання перспектива членства в ЄС певною мірою компенсувала для цих нових держав «проблему одночасності». Тоді, коли ці країни стояли перед страшними внутрішніми викликами, вони отримали ззовні потужну ідеологічну та практичну підтримку своїх реформаторських прагнень. Щоправда, слід зазначити, що особливо центральноєвропейські та балтійські країни мали також сильні внутрішні продемократичні чинники (серед яких традиції конституціоналізму та правової держави з докомуністичного періоду), які значно сприяли їхньому успішному переходу до демократії. З іншого боку, у випадку Болгарії і Румунії, можливо, «підштовхування» з боку ЄС стало чи не вирішальним чинником успішних перетворень у цих країнах.

Усі держави Центрально-Східної Європи досить рано отримали перспективу членства в Союзі. Маючи таку мету, вони проводили реформи більш-менш рішучим і швидким чином. Зрештою, вони стали членами ЄС. У свою чергу, ті країни, яким не було запропоновано перспективи членства в ЄС, наприклад Україна, досі перебувають у сірій зоні між сучасною де-

мократією та посттоталітарним автократизмом. У них «проблема одночасності», як і прогнозувалося, підірвала і дотепер затримує спроби стійкої демократизації та глибокої лібералізації.

3. Європеїзація як процес, що об'єднує український народ.

Останній аспект, що робить важливим зближення з ЄС, стосується розвитку політичної нації та єдиної держави — України. Протягом минулого року актуальність європейської ідеї для українського народу зросла у зв'язку з тривожними внутрішньополітичними процесами. Після обрання Віктора Януковича Президентом посилилася і без того висока соціальна та культурна поляризація країни. Можна назвати також інші глибокі розколи української нації — у релігійних, освітніх питаннях тощо.

Зважаючи на цю проблематику, ідея європейської інтеграції набуває ще більшої вагомості. Це той чинник, який досі ще об'єднує українську політичну, інтелектуальну, економічну та соціальну еліти, а також значну частину українського народу. Безумовно, є історичні події та герої, такі як Голодомор або Тарас Шевченко, які більше об'єднують, ніж розділяють українців. Але стосовно сучасної, майбутньої України існує не так багато об'єднувальних ідей, крім загального бажання достатку, стабільності та безпеки. Приєднання до Європи може стати найважливішою і найменш суперечливою ідеєю, що має широку підтримку серед еліт Заходу, Центру або Сходу України, хоча й трохи менше на Півдні.

Очевидно, ці чотири виміри поглиблення відносин України і ЄС є найважливішими: 1) залучення України в міжнародні процеси і структури, 2) спрямування українських реформ, 3) вплив на Росію через європеїзацію України, 4) використання європейської ідеї для збереження єдності України. Таким чином, подальша поступова інтеграція України в структури ЄС — важливий процес як для українського народу, так і для Європи в цілому.

Відносини Україна–ЄС в розширеному геополітичному контексті

Попри досить активний та безперервний діалог між Україною та ЄС, геополітичний аспект відносин залишається слабко вираженим. Одна з імовірних причин — Європейський Союз ще не спроможний виступати як єдиний геополітичний суб'єкт, а

Україна періодично змінює власні пріоритети, підпадаючи під вплив геополітичних стратегій більш потужних гравців.

Останні розширення ЄС у 2004 та 2007 роках не лише змінили внутрішню ідентичність та принцип функціонування Європейського Союзу, а й регіональний баланс сил, стратегію контролю над енергетичними поставками, що позначилося на розподілі територій та зовнішній політиці.

Кордон ЄС наблизився до України, яка стала «спільним простором» зовнішньої безпеки для ЄС та Росії. Неофіційно «спільний простір» вважається полем геополітичної конкуренції. Основною причиною цього є збіг (двох периферій) у межах колишньої радянської території та вочевидь взаємна довіра. Як приклад: події в Україні в листопаді 2004-го стали нерозв'язуваним питанням під час саміту Росія–ЄС у Гаазі, відтак свого часу з'явилося чітке відчуття, що Росія відступає, а ЄС навпаки розширюється⁵. Привабливість Росії для вітчизняної політичної еліти пояснюється тим, що в геополітичному тандемі з Росією українська еліта може отримувати потрібні ресурси для консервації пострадянських методів та практик державного управління. Водночас для співпраці, а тим більше інтеграції з ЄС, Україні потрібно здійснити радикальні перетворення, що будуть корисними для країни, але не вигідними для сучасної політичної еліти.

Пріоритетом для ЄС є збереження стабільності у країнах, розташованих на периферії Європейського Союзу. Очевидно, що після розширення геополітичний стрижень ЄС просунувся на схід. Головним регіональним інструментом радикальних змін стала Європейська політика сусідства. Цей інструмент Україна сприйняла негативно, але його застосування – підтвердження домінування регіонального підходу в європейській зовнішній політиці, що не завжди відповідає інтересам ЄС як великого геополітичного гравця.

Парадокс у тому, що хоча ззовні ЄС сприймається як потужний геополітичний гравець, внутрішньо він є скоріше союзом геополітичних суб'єктів і тільки вчиться виробляти спільну стратегію та зовнішню політику (посада верховного представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки створена лише наприкінці 2009 року, а відомство нині перебуває на етапі реформування). Крім того, й у самому ЄС відбувається активна внутрішня еволюція; фінансово-економічні складнощі з достат-

нім моральним і логічним правом вже зараз дозволяють стверджувати, що ЄС не стане супердержавою в загальноживаному політичному значенні, або, точніше, він не стане федерацією за моделлю Канади, Німеччини чи США. У справді федеративній Європі Франція та Великобританія відігравали б таку ж роль, як Баварія в Німеччині, чи Каталонія в Іспанії⁶. Наявна обмеженість внутрішньої інтеграції ЄС, як вважає відомий американський політолог Збігнев Бжезинський, вже позначається на геополітичній стратегії Союзу: «Об'єднання Європи залишатиметься головним чином соціально-економічним, при збереженні політичної розпорошеності Європи та її зверненості на саму себе без чіткого стратегічного бачення світу, без політичної волі та військових засобів для того, щоб впливати на події в світі та разом із США визначати спільні стратегічні цілі»⁷. Водночас незавершеність внутрішньої інтеграції сприятиме визначенню спільних стратегічних цілей щодо країн-сусідів: «Імовірно, частковою компенсацією за повільні темпи внутрішньої інтеграції стане зовнішнє розширення. Європа зростатиме, але скоріше горизонтально, ніж вертикально. У тривалій, довготривалій перспективі розширення неминуче. Небезпечним також був би геополітичний вакуум між нею та Росією. Крім того, в старіючій Західній Європі почався б економічний і соціальний застій. Тому не дивно, що деякі провідні європейські фахівці починають обстоювати ідею Європи 2020 року аж із 35–40 членами ЄС, що буде географічним і культурним цілим, проте розмитим у політичному сенсі»⁸.

Нині на геополітичні відносини України та ЄС впливають інтереси різних груп країн-членів. Зокрема, так звана Стара Європа — Німеччина, Франція та Італія не хочуть жертвувати власними економічними відносинами з Росією заради безпеки України та її повномасштабної європейської інтеграції із досягненням її кінцевої мети. Західноєвропейські країни де-факто блокують членство України в ЄС і НАТО. Франція, наприклад, вбачає в розширенні ЄС на Схід потенціал для посилення американського впливу всередині ЄС. Подібний ефект спостерігався після приєднання Польщі, Чехії, Словаччини та інших центральноєвропейських і пострадянських країн, які перебували під істотним впливом США — лобіста їхніх інтеграційних прагнень, і в такий спосіб ставали союзниками США в Європі. Цю тенденцію посилила стратегія входження в ЄС через НАТО:

тобто членство в Альянсі, особливо під час розширення 2004 року, розглядалося як одна з головних передумов вступу до ЄС. Відповідно до такого сценарію країни Центральної та Східної Європи отримали гарантії безпеки та остаточно вийшли зі сфери впливу Росії. Таким чином, через НАТО країни-кандидати на вступ до ЄС отримують змогу використовувати механізм впливу США на країни Європи.

З геополітичної точки зору країни Східної Європи перебувають у тому ж положенні, що й Західна Європа наприкінці 1980-х — на початку 1990-х років. Одразу після закінчення холодної війни Німеччина почала активно реалізовувати політику стабілізації Центральної та Східної Європи, аби запобігти поширенню східноєвропейських заворушень. Берлін став головним інвестором і торговим партнером для всієї Східної Європи. За часів канцлера Гельмута Коля Німеччина була провідним агітатором розширення НАТО в Центральну Європу. Особливо Коль переймався інтеграцією Польщі до НАТО та ЄС, адже після її вступу до обох структур Німеччина вже не є «прикордонною» територією Європи.

Нині геополітичний контекст розширення ЄС та НАТО змінився. Під час першої хвилі Росія була ослаблена. Тепер, не в останню чергу завдяки підвищенню впродовж десятиліття цін на енергоносії, вона посилена свої позиції, які вже неможливо ігнорувати. Характеристики України як потенційного члена ЄС слабші порівняно з іншими країнами Східної та Центральної Європи.

Відсутність підтримки вступу України до НАТО, сумніви Європи щодо надання їй перспективи членства в ЄС залишає нашу державу, так би мовити, на нічийній території, без інституційної підтримки Заходу. За таких умов українській прозахідній еліті важко отримати підтримку населення щодо проведення болючих політичних та економічних реформ, які потрібні для модернізації країни та посилення її незалежності. Разом із тим, є всі підстави вважати, що ЄС не зможе уникнути розширення та інтеграції не лише з політичних, а й з економічних причин: значної концентрації добробуту та території, розширеної мирним шляхом.

Геополітичне майбутнє європейського проекту та його роль у світовій політиці безпосередньо пов'язані з ефективністю співпраці з країнами, регіонами та субрегіонами, що є безо-

середніми сусідами ЄС. На думку С. Андрущенко, «стратегії ЄС та РФ щодо зовнішнього оточення співпадають — формування підконтрольної їм прикордонної зони, центральним елементом якої виступає Україна. Для ЄС — це формування безпечного оточення, “спільної зони процвітання й добробуту”, тримаючи держави в колі спеціальних сусідів і партнерів. Для Росії — реінтеграція на пострадянському просторі, встановлення повного економічного, політичного та військового домінування над ним»⁹.

Можна виділити три стратегічні варіанти відносин ЄС із власною периферією. Перший — це стабілізація. В цьому разі мета ЄС полягає лише в уникненні конфліктів і територіальних сутичок. Другий варіант — це європеїзація. Тут ЄС прагне поширювати власні норми та цінності, не пропонуючи членства зацікавленим країнам. Третій варіант — це інтеграція, що полягає у наданні членства після процесу вступу. Нині Європейську політику сусідства можна віднести до другого типу. Україна є периферією одночасно для двох геополітичних центрів — ЄС та Росії. Взагалі, західні фахівці виділяють три типи таких периферій:

1. Периферії, що інтегруються: держави, які прагнуть інтеграції до однієї з двох регіональних систем.

2. Розділені периферії: держави, що поділені в своїй зовнішньополітичній орієнтації між Сходом і Заходом та спрямовують свої зусилля щодо співпраці в напрямі двох систем.

3. Периферії, що частково збігаються: утворення, в яких спільноти однієї системи оточені або виступають як анклав всередині іншої системи¹⁰.

Наразі Україна формально (відповідно до задекларованої на законодавчому рівні мети європейської інтеграції) є периферією першого типу стосовно ЄС. Фактично — це периферія другого типу, поділена між орієнтаціями на Євросоюз та Росію. Така ситуація характерна не лише для України. Політика ЄС щодо Білорусі та Молдови упродовж останнього десятиліття також є обмеженою та суперечливою. Всі три країни ніколи не вважалися ключовим пріоритетом ЄС через їхні специфічні відносини з Москвою. На початку 1990-х років ЄС очікував їх об'єднання навколо Росії в рамках СНД. Безперечно, вступ нових членів, таких як Польща, балтійські країни, а також події 2004 року в Україні дещо змінили ставлення ЄС, однак щоб такий кон-

сервативний підхід до регіону загалом та до України зокрема змінився, ЄС не повинен сприймати розширення як суто адміністративний процес, заснований переважно на регіональних інструментах.

Одним із чинників, який ускладнює вироблення ефективної геополітичної стратегії ЄС щодо східних країн-сусідів, є співвідношення політик щодо Росії та східноєвропейських країн (Білорусі, України, Молдови). Хоча, відповідно до їх конституцій, вони є нейтральними країнами, Україна та Молдова задекларували політичну мету вступу до ЄС, а в Білорусі триває процес ізоляції від західного світу. Москва вважає західні країни СНД ключовими і з економічних міркувань, і з міркувань безпеки. З точки зору ЄС після розширення вони можуть стати буфером у 60 мільйонів людей між сферою інтересів Росії на заході і ЄС та НАТО – на сході.

Європейська політика сусідства базується на поєднанні регіональних та двосторонніх підходів. Вона має принести користь і країнам-партнерам, і ЄС завдяки поглибленню партнерства та поширенню європейських цінностей.

Регіональний вимір східної політики полягає в перспективі руху до значної інтеграції, що включає доступ на внутрішній ринок ЄС. Двосторонній вимір базується на диференціації партнерів з метою поглиблення співпраці відповідно до потреб та можливостей окремих країн. Головний інструмент для встановлення двосторонніх відносин між ЄС та окремою країною – це план дій. Він описує цілі в різноманітних сферах (політичній, безпековій, економічній, комерційній, охороні навколишнього середовища, науковій та культурній). Впровадження таких дій супроводжується фінансовою та технічною допомогою ЄС.

Східне партнерство ЄС у геополітичному сенсі має набагато більше відмінностей між підходами до різних країн, ніж Європейська політика сусідства, що має на меті посилити наявні форми регіональної та субрегіональної співпраці й створити інституції для їх подальшого розвитку. ЄС не прагне до створення нових регіональних об'єднань, які могли б посилити геополітичні позиції їхніх членів, але підтримує наявні.

Проте, з одного боку, ЄС заохочує регіональну співпрацю в усьому світі та позиціонує себе як успішний приклад такої співпраці, з другого – ЄС ніколи не надавав підтримки регіональній співпраці між республіками колишнього СРСР,

зокрема в контексті СНД. Цю позицію можна пояснити геополітичними міркуваннями: підписання договору з СНД чи з деякими країнами, що до нього входять, легітимізувало та посилило б контроль Росії над близьким зарубіжжям. Саме тому Європейська Комісія чітко заявила, що колишні радянські республіки не можуть вважатися монолітним блоком, навіть якщо перед ними постають спільні виклики.

Відносини між Україною та ЄС впливають не лише на геополітичне положення цих двох суб'єктів — від їх інтенсивності та результатів залежить баланс глобальних інтересів. Попри те, що для ЄС наразі геополітичний аспект відносин з Україною не є пріоритетним, та й Україна не має чіткої довгострокової геополітичної стратегії (або регулярно змінює акценти в такій стратегії), наша держава перебуває в зоні постійної геополітичної напруги, яка, зокрема, впливає на відносини Україна–ЄС. Щоб бути суб'єктом, а не об'єктом глобального геополітичного протистояння, Україна має розробити та послідовно втілювати власну стратегію у відносинах з ЄС, яка базувалася б не на міфологемах та сценаріях, що продукують глобальні геополітичні гравці, а передусім на власних прагматичних інтересах України.

Висновки

1. Згідно з сучасним баченням ЄС східноєвропейського сусіднього простору ініціатива «Східне партнерство» виконує роль функціонального майданчика для програмованої взаємодії ЄС з країнами Східної Європи, забезпечення стабільності в якій є для європейської спільноти дуже важливим завданням. Водночас відсутність політичної складової в «Східному партнерстві» цілком задовольняє керівництво ЄС, однак робить цю ініціативу концептуально незавершеною та функціонально непривабливою з точки зору держав Центральної та Східної Європи.

2. Існує низка проблемно-політичних аспектів, що обумовлюють необхідність подальшої розбудови відносин України з Європейським Союзом, зокрема — відносна ізоляція України в системі сучасних міжнародних відносин та чинник європеїзації.

3. Відносини між Україною та ЄС істотно впливають на геополітичне положення цих двох суб'єктів. Водночас від їх інтенсивності та результатів залежить баланс глобальних інтересів. Для ЄС наразі геополітичний аспект відносин з Україною не є пріоритетним; Україна також не має чіткої довгострокової гео-

політичної стратегії, що, в свою чергу, обумовлює перебування нашої держави в зоні постійної геополітичної напруги, яка, зокрема, впливає на відносини Україна–ЄС.

- ¹ Шаповалова О. Східне партнерство: асиметрія очікувань і можливостей / Олександра Шаповалова // *International Review. Відносини Україна–ЄС: «Східне партнерство» у регіональному вимірі* — 2010. — № 3 (15). — С. 6.
- ² CONSOLIDATED VERSIONS OF THE TREATY ON EUROPEAN UNION AND THE TREATY ON THE FUNCTIONING OF THE EUROPEAN UNION // *Official Journal of the European Union* — С. 115. — Volume 51. — 9 May 2008.
- ³ Snigy O. Eastern Partnership — Beyond Initiative, But Not A Strategy Yet // *European Union Foreign Affairs Journal*. — № 4. — 2010. (5-12 p.) — P. 6. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.libertasinstitut.com/de/EUFAJ/no4_2010.pdf.
- ⁴ Полторацький О. Вимоги до держав-членів ЄС в сфері безпеки після прийняття Лісабонського договору та перспективи України / Олександр Полторацький // *International Review. Відносини Україна — ЄС: в умовах сучасних викликів* — 2010. — № 2 (14). — С. 18.
- ⁵ Thomas Gomart. The EU and Russia: The Needed Balance Between Geopolitics and Regionalism. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ifri.org/downloads/gomartwangsanglais.pdf>.
- ⁶ Frits Bolkestein. The Geopolitics of the European Union / Frits Bolkestein [Bilderberg Conference (Stresa, 3–6 July, 2004)]. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.fritsbolkestein.com/docs/speeches/20040603_Geopolitics%20of%20the%20EU_en.doc.
- ⁷ Бжезинський З. Україна у геостратегічному контексті. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. — С. 14.
- ⁸ Там само. — С. 20–21.
- ⁹ Андрущенко С.В. Україна в сучасному геополітичному середовищі: Монографія. — К.: Логос, 2005. — С. 227.
- ¹⁰ Эмерсон М. Слон и Медведь. Европейский Союз, Россия и их ближнее зарубежье // Брюссель, Москва: Центр европейских политических исследований, Институт Европы Российской АН, 2001. — С. 4.

Анотація. У статті аналізується зовнішньополітична діяльність ЄС в рамках ініціативи «Східне партнерство» та сучасні політичні відносини між Україною та Європейським Союзом в контексті формування європейського та трансатлантичного безпекового простору, визначаються основні внутрішні та зовнішні аспекти можливості входження України в європейський політичний та безпековий простір з урахуванням сучасних міжнародно-політичних реалій, подається оцінка подальшого розвитку відносин між Україною та Європейським Союзом, виходячи з розгляду основних аспектів їх політичного та геополітичного виміру у широкому сенсі на сучасному етапі.

Ключові слова: ЄС, Україна, «Східне партнерство», безпековий простір, політична асоціація, інтеграція, європеїзація, стабілізація, геополітичний суб'єкт, геополітична стратегія.

Summary. The article presents the analysis of the EU foreign policies in the framework of the Eastern Partnership initiative and the present-day political relations between Ukraine and the European Union in the context of building the European and transatlantic security space; lays down main internal and external aspects of Ukraine's possible entry in the European political and security space in the context of current international and political realities; evaluates possible development of relations between Ukraine and European Union by considering main aspects of their current political and geopolitical dimensions in the broad sense.

Key words: EU, Ukraine, Eastern Partnership, security space, political association, integration, europeization, stabilization, geopolitical subject, geopolitical strategy.

UKRAINE–EU RELATIONS IN THE «EASTERN PARTNERSHIP» CONTEXT

Speaking about today's East European dimension of the EU foreign policy it should be noted that the Eastern policy was one of the historic priorities of the European Communities already since the Cold War times. This was evident both through policies of individual European countries (like France or the Federal Republic of Germany), and as an indispensable part of the EC activity aimed at the reduction of political tension between East and West, initiated by the CSCE.

The end of the bipolar confrontation led to the development of the EU's new Eastern policy, whereas the establishment of formal relations with the countries of Central and Eastern Europe (CEE) was one of its foreign policy priorities, in the spirit of providing lasting peace and security in the new Europe and preventing political, economic and social destabilization in the region. The initial absence of a clear vision of the goals of further relations with former post-Soviet republics, along with existence of other pressing problems, and, probably, lack of expertise regarding the overall situation in the region, was soon replaced by a more concrete enlargement issue which relevance for the EU agenda was clearly justified not only by the large quantity of applicants, but rather by further eastward movement of the general EU border. The above objectives ended in the EU subsequent «big enlargement» process, with the accession of eight CEE states in May 2004 and two more — Romania and Bulgaria — in January 2007. The Union faced up to the task of finding new effective forms of relations with its new Eastern neighbors, which would define the possibility of further

enlargement (by that time Ukraine and Moldova proclaimed obtaining full-time membership in the EU among their main foreign policy priorities) and thus become the basis for further political and economic dialogue, cooperation in security matters, border control, immigration etc.

After the last enlargement stage was completed the EU East European policy obtained the qualitatively new security dimension, considering those East European states that could not (or rather might not) pursue EU full-time membership. However, taking into account their geographic location as well as security significance for the whole Europe those states stimulate specific interest from the part of the EU. According to the current academic approach the Eastern Europe includes also those European post-Soviet countries which have not been incorporated into the Western institutions, sometimes — along with Russia although recently the Russian Federation is often considered as a separate entity. The Eastern dimension of the current EU policy therefore comprises relations with Ukraine, Moldova, Belarus and three Transcaucasian countries: Georgia, Armenia and Azerbaijan. Consequently, Eastern dimension of the European neighborhood policy, launched in 2001 finally took shape in 2008–2009 in the Eastern Partnership (EaP) project.

Ukraine holds the centerpiece position in the East European area keeping its position as the EU leading partner in its Eastern neighborhood. At the same time our country poses a critical challenge to resiliency and success of the EU Neighborhood Policy in the East. In case of Ukraine the issue of its short-term relations with the EU is both paramount and pressing and at the same time very complicated and contradictory for both parties. Hence, there is the objectively well-founded necessity to discuss and analyze the principal domestic and external aspects of Ukraine's possible entry into the European political and security area with regard to the present international policy realities.

The article aims to analyze current political, legal and key geopolitical aspects of the possibility — and necessity — of Ukraine's rapprochement with the European Union through discussing EU positions as well as its vision of the key Eastern Partnership parameters and components; to evaluate the prospects of the future relations between Ukraine and the European Union

through the prism of their key political and geopolitical dimension aspects at the present stage.

The EU positions and vision

Launching the «Eastern Partnership» as part of the European Neighborhood Policy (ENP), the EU reacted both to the external necessity to enhance its integration component (from the East European countries) and the inner need to strengthen the Eastern dimension of its own foreign policy. The search for the EU effective Eastern strategy and the discussions on the ENP re-formatting gave way to the two basic approaches – the German and the Polish one. The German approach was based on a broader Eastern policy vision, which implied to include the EU policy towards Russia as a central component and be directed to the formation of cooperative order in the larger Europe. The Polish approach was focused on the East European countries in terms of their approach to the European Union and to the extent that would avoid their return into the Russian sphere of influence . During the coordination of the EU Eastern policy project configuration compromise was reached and further implemented into the EU «Eastern Partnership» initiative (EaP).

By the time of the EaP founding summit in Prague in 2009 the EU decided to transfer its relations with all six countries of Eastern Europe and South Caucasus into the single format of the Association Agreement along with the creation of a deep and comprehensive free trade area (AA and DCFTA), and to create mechanisms of sectoral cooperation within the multilateral dimension of regional cooperation. However, the most important part – future EU membership perspective for the East European countries - was excluded from the project and the level of cooperation in practical areas was not clearly defined. Today, in the sense of the EaP general purpose and further development the EU member states adhere to many common positions, simultaneously having a number of differences. One of the common position reached by consensus among European countries, is that the Eastern Partnership acts as a functional platform for predictable cooperation between the EU countries and Eastern Europe, the stability of which is for the European community the equivalently important task along with solving internal dilemmas. This perception was brought about, inter alia, by the August 2008 conflict between Russia and Georgia. All Europeans recognize the need of implementing

and maintaining at least minimum standards of governance in the territories of the neighboring countries, in particular those having the right to claim the EU membership according to the Article 49 of the Treaty of Lisbon. Besides, the assumption regarding Russia's development as a key priority for Europe that has been predominant in the 1990's and early 2000's was considerably revised: today the European Union has two basic needs: first, to offset the Russia's increasing geopolitical influence and, secondly, to maintain among the EaP countries interest to the European integration. The reached agreement implies the application of the «soft» influence tools to stimulate the East European countries' Europeanization in the areas of public governance, creating favorable environment for trade and investments, in other words, for their gradual integration into the common European market, which, all in all, falls within the interest of the European business. At the same time the Eastern Partnership does not include security issues, as such might cause intense political reaction from the part of Russia. Given different integration goals of the EaP participants, formats of their interaction with the EU, their willingness and ability to carry out reforms, the format of this initiative also implied the following:

- individual approach to each country;
- individual choice of depth and pace of integration by each member.

The compromise achieved among European nations also defined the list of «rewards» that the EU could offer to its Eastern partners, namely:

- association agreement and the deep and comprehensive free trade area;
- sectoral integration into the European market;
- visa regime liberalization;
- regional integration and cooperation format at the civil society level.

Without having the complete East strategy, the EU started to apply the «successful precedent» approach to its Eastern partners at the level of bilateral relations. Ukraine in this case plays the «flagman» role – looking at the very Ukrainian experience, the European Union develops its cooperation approach to other partner countries in the EaP area. There is every reason to assert that Ukraine's strategic course towards integration with the EU was a

decisive factor allowing Brussels to assume the role of a regional gravity center for all the Eastern Partnership states and to form the today's EaP. The current political and economic situation in the EU is not favorable for further enlargement of the European Union. However, the EU needs to expand its political and economic presence. This means not only strengthening the EU's political and economic influence, but also providing greater stability and security in Europe. This problem can be solved through political association and economic integration of the partner countries with the EU. The political association in this case implies unilateral legal association of the partner countries with the European Union. Economic integration should be implemented through the introduction of the deep and comprehensive free trade area between the EaP countries and the EU. For quite a long time Ukrainian officials were trying to achieve the principal agreement on stipulating the possibility of the EU future membership for Ukraine in the draft Association Agreement (AA). It should be kept in mind however that there is no direct legal link between the associated relations and prospects for membership. The EU does not have in its legal practice any kind of association leading to preparation for membership. In all cases conclusion of association agreements had limited impact on the future procedure of a country's accession to the EU. Much more important was the formal recognition of a country's «candidate» status by the EU and submission of the official request for the EU membership from this country. Therefore, from the legal perspective, including any provision regarding membership prospect into the AA draft can't have any implications both for Ukraine and the EU. In fact, the future AA will not guarantee membership and at the same time can not deny this possibility. Officially, the EU justifies the impossibility to give «membership perspective» to Ukraine through the «enlargement fatigue», the convergence problems of Member States, and also through political and economic problems within the EU itself. However, the strategy of sectoral integration of the EaP nations is aimed at building common political and economic area that will contribute to full-fledged integration of the whole Eastern Europe into the EU given such desire. This position, containing both existing opportunities of Ukraine's full-time European integration and the reluctance to give Ukraine the «membership perspective» might have the following reasons:

First, the EU is interested in the integration of East European countries, but is currently not ready to substantially invest in this process. Given the unconditional commitment to European integration shown by Ukraine, the EU considers it appropriate to take a wait-and-see position with regard to minimal stimulating resources (including the financial ones) before the EaP parties conduct the required set of reforms that would increase their convergence with the EU.

Secondly, the distinct provision of «membership perspective» to the East European states might cause sufficient geopolitical pressure, as this will mean the EU's willingness to assume greater allied obligations with respect to these states. Taking into account the full range of challenges for the EU foreign policy in the post-Soviet area, especially in its relations with Russia, the clear «membership perspective» for Ukraine could disrupt rather shaky political balance, achieved so far. As a result, the lack of political component in the «Eastern Partnership» at the moment seems to be quite satisfactory for the official Brussels, but this makes EaP conceptually incomplete and functionally unattractive from the CEE standpoint.

Political dimension of the further Ukraine rapprochement with the EU.

Quite often discussions on how really important is the European Union for Ukraine or on how significant Ukraine to Europe is, relate primarily or even exclusively only to economic benefits of such cooperation. However, there is a number of political aspects which are no less important than the financial, commercial or social risks and benefits of Ukraine's gradual integration of into the European structures. A closer look at these will reveal the following:

1. Ukraine's relative isolation in the present system of international relations.

Although Ukraine is a member state of such organizations as the UN, WTO, OSCE, the Council of Europe, it nevertheless remains outside the main economic associations and military alliances of the northern hemisphere. Keeping this state of affairs (which is untypical for other countries in the region) in mind, any further rapprochement between official Brussels and Kyiv is only to be welcomed. It will facilitate the informal political «securitization» and actual (however not legal) «immersion» of

Ukraine into the developing European security and cooperation system. In the closest future, therefore, Ukraine has to conclude as many agreements as possible at different levels with the EU in general and the EU Member states in particular. That could step by step deepen Ukraine's further integration into other European structures and institutions. In the longer term it would lead to the country's full EU membership and furthermore, given the reached political consensus, also to Ukraine's membership in NATO. Most probably, as seen by different experts from the present perspective, the European integration will further deepen, and the European Union could formally become a defensive alliance, which in that case will provide unequivocal security guarantees to its member countries, particular through the «mutual assistance» principle which is binding for Member States and which, in turn, has already caused serious concern in the US because of possible duplication of NATO defense and security functions . In this respect it seems expedient to mention that today the majority of the EU Member states are simultaneously the NATO Member states and vice versa.

2. Europeanization as a factor in stimulating domestic reforms.

The second advantage of Ukraine's integration into the EU is also meaningful and relates to domestic politics. Enhancing cooperation with the EU even before obtaining actual membership could give an important signal if not a decisive push for further domestic reforms in Ukraine. It is well-recognized that Ukraine must radically change its political, administrative, legal, economic, social and educational systems. However, what kind of socio-economic model, it should choose still remains both a question and a source of controversy. It provokes an undercover struggle over selecting the proper model that undermines design, initiation and implementation of reforms. Different political forces in Ukraine are interested not only in the European but also in the US, Soviet, Russian, Belarusian, Chinese, Singapore and other models, all of which might have their advantages and setbacks. The main issue though is not which model to choose but to clarify if any model is implemented at all.

Today, Ukraine's position can be described as a predicament and the country must act. Passiveness in this sense is extremely dangerous. Refreshing relations between Kyiv and Brussels would signify that the European model will become dominant in the long

run. Hopefully it will save time, money and energy in the process of design, commencement and implementation of urgent reforms. Over the last time, the country had seen a lot of political discord, (pseudo-) scientific debates and all imaginable varieties of «multi-vector» policy. Many years and numerous opportunities were wasted. It is now time to move forward.

In this connection it should be mentioned that the EU in the 1990's playing the role of reform promoter in the CEE region. The early EU membership perspective to a certain extent compensated the «simultaneity problem» for these new states. Practically all those countries faced severe domestic challenges; nonetheless they had strong ideological and practical support for their reformist aspirations from outside. Albeit Central and Baltic states also had strong domestic pro's (like the tradition of constitutionalism and legal state experience before the Communist period), that largely contributed to their decisively successful transition to democracy, in the case of Bulgaria and Romania the very «push» from the EU became the decisive factor in the successful transformation of these countries.

All the Central and East European countries have been granted the EU membership prospect at a relatively early stage. With this ultimate goal in clear view they were more or less resolute and quick in their reforms. As regards those countries that did not get this prospect, such as Ukraine, they still remain in the grey zone between modern democracy and post-totalitarian autocracy. In these countries, the «concurrency problem» (as it was easy to predict) has been undermining and even presently stalls any attempts to achieve steady democracy and deep liberalization.

3. Europeanization as a uniting process for the Ukrainian people.

This last political aspect that makes Ukraine's convergence with the EU practically important, relates to the development of the political nation and the single state - Ukraine. Last year the significance of the European idea for the Ukrainian people grew even more due to complicated domestic processes. After Viktor Yanukovych was elected President of Ukraine both social and cultural polarization of the country increased rapidly – regarding religious, educational and some other issues. One can also name

other deep splits of the Ukrainian nation on other issues: religious, educational etc.

Proceeding from this assumption, the idea of European integration acquires even greater significance. It becomes the sole factor that could effectively unite the Ukrainian political, intellectual, economic and social elite, and also the larger part of the Ukrainian people. Clearly, there are many historical events and characters such as the Famine or Taras Shevchenko that throughout centuries irrespectively united rather than divided the Ukrainian people. But as regards the present and — what seems even more pivotal — the future Ukraine — there is not so many common ideas for the further development except for the general strive for prosperity, stability and security. Consequently, full-time European integration might become the most important and the least controversial idea among the social elites in the Western, Central and Eastern Ukraine although to some lesser extent in the South.

The following four dimensions of Ukraine and EU relations seem to be the most important: 1) Ukraine's engagement into the international processes and structures, 2) streamlining Ukrainian reforms, 3) influencing Russia through Ukraine's Europeanization and 4) using the European idea to keep Ukraine's unity. Therefore, further gradual progress of Ukraine's integration into the EU structures is an important process both for the Ukrainian people and for Europe as a whole.

Ukraine–EU Relations in a Wider Geopolitical Context

Despite very active and ongoing dialogue between the EU and Ukraine, the wider security aspect of such relations has relatively weak relevance. One of the most probable reasons for that — the European Union is still not capable to act as a single geopolitical entity, on the other hand Ukraine also periodically changes its foreign policy priorities, falling under the influence of more powerful players and their relevant geopolitical strategies. The last EU enlargements in 2004 and 2007 not only changed the EU domestic identity and functioning principles but also regional balance of power, strategy for energy supplies, which also affected the Union's foreign policy.

The EU eastern border once became the western border of Ukraine, which territory became a «common space» for external security and at the same time a field of geopolitical competition

both for the European Union and Russia. The most vivid example saw the light of the day with the events in Ukraine during November-December of 2004 that turned out to be a question of sharp indecision during the EU-Russia summit in the Hague, and since then it looked as if Russia retreats and the EU expands, on the contrary. The attractiveness of Russia for domestic political elite could be explained by the fact that through the geopolitical tandem with Russia, the Ukrainian elite is able to receive all the necessary resources to conserve post-Soviet governance methods and practices. At the same time with a view to effectively cooperate with and furthermore be integrated into the EU, Ukraine needs to make radical domestic changes that will be useful for the country, but disadvantageous to the currently ruling political elite.

The EU priority is to maintain stability in the countries located at the periphery of the European Union. It is evident that after the recent enlargement the geopolitical core of the EU shifted eastward. The European Neighborhood Policy became the main tool of radical changes. This tool was negatively perceived by Ukraine but its use confirms the dominance of the regional approach in the European foreign policy, which does not always coincide with the interests of the EU, as a big geopolitical player.

The paradox from the part of the EU itself is that although outside its area the Union is perceived as a powerful geopolitical player, domestically it is rather a union of geopolitical subjects, which is only learning to produce joint strategy and foreign policy. In addition, there is an active domestic evolution within the EU, financial and economic difficulties might suggest that the EU is unlikely to become a superpower in the general political terms or, more precisely, it is unlikely to become a federation like Canada, Germany or the United States. In a truly federal Europe such states as France or the Great Britain would have played the same role as Bavaria in Germany or Catalunya in Spain. The current limitations of domestic integration within the EU, according to Zbigniew Brzezinski, already influence the geopolitical strategy of the Union, which in his view will remain by and large a socio-economic entity without a clear strategic vision of the world, without political will and military means to influence the world events and to identify together with the US the common strategic objectives. However, incomplete domestic integration will contribute to the definition of

common strategic objectives for the neighboring countries. Europe might continue its growth, but rather horizontally than vertically. It is not surprising in this sense that some of the leading European experts began to advocate the idea of Europe-2020 with up to 35–40 members, which might constitute the geographical and cultural entity, however, blurred in the political sense .

Now the geopolitical relations between Ukraine and the EU affect the interests of different groups of members. In particular, the so-called Old Europe — Germany, France and Italy — does not want to sacrifice their own economic relations with Russia for Ukraine's security and its full-scale European integration. What is more — the Western European countries de facto have been blocking Ukraine's membership in the EU and NATO. France, for example, views EU enlargement as potential to strengthening the American influence within the EU. Similar effect was observed after the accession of Poland, the Czech Republic, Slovakia and some other Central European countries and former Soviet republics that were under significant influence of the United States and thus having become the U.S. devoted allies in Europe. This trend was intensified through the strategy of entering the EU through NATO, which became vivid especially during the Alliance's enlargement of 2004, — regarded as one of the main preconditions for joining the EU. Under this scenario, the CEE states have received security guarantees, and irreversibly came out from the Russian sphere of influence. Thus, by gaining NATO membership candidates for the EU membership became capable of using the mechanism of the US influence on Europe.

Today, the geopolitical context of both the EU and NATO enlargements has changed dramatically. During their first post-bipolar waves of Russia was relatively weak in many respects. Presently it strengthened its positions, so that it is inadvisable to ignore this any longer. Features of Ukraine as a potential EU member became considerably weaker as compared to other Eastern and Central European nations.

Lack of support to Ukraine's aspirations regarding NATO membership and Europe's doubts regarding its EU membership prospects leaves our state in the so-called nobody's land, without institutional back-up of the West. Under such circumstances it is difficult for the Ukrainian pro-western elites to gain public support

for painful political and economic reforms that are required to modernize the country and reinforce its independence. At the same time there is every reason to say that the EU will not be able to avoid future enlargement and integration not only due to political but also to economic reasons: considerable concentration of well-being and peacefully expanded territories.

The geopolitical future of the European project and its role in world politics is directly related to the efficiency of cooperation with those countries, regions and sub-regions, which have common border with the EU. According to S. Andruschenko: «Both the EU and Russian strategies as regards their external environment match. However the EU seeks to form a safe environment through a common area of prosperity and welfare, viewing states in terms of specific neighbors and partners. For Russia this means reintegration of the former Soviet Union, establishing full economic, political and military domination over it».

There are three strategic options of relations between the EU and its periphery. The first one is stabilization. To achieve it, the EU will do everything to avoid conflicts and territorial disputes. The second option is Europeanization. It means that the European Union will make efforts of expanding its values and norms without offering membership to the interested countries. The third option is integration or full membership after the successful accession process. The European neighborhood policy of today can be categorized as the second option. Ukraine is a periphery for two geopolitical centers at once: the EU and Russia. In general, Western experts tend to differentiate between three types of such peripheries:

1. The integrated peripheries, i.e., the states that want to integrate with one of the two regional systems.

2. The divided peripheries, i.e., the states whose foreign policy is divided between East and West and who want to cooperate with both systems at the same time.

3. The coinciding peripheries, i.e., the formations where communities of one system are surrounded or play the role of an enclave inside the other system.

Today Ukraine formally (in line with its formally stated objective of the European integration) is the first type periphery in relation to the EU. In fact, however, the country is the second type periphery with alignment split between the European Union and

Russia. Such situation is peculiar not exclusively for Ukraine. Over the last decade, the EU policy towards Belarus and Moldova has been equally limited and contradictory. The European Union has never considered all the three countries as a key priority mostly due to their specific relations with Moscow. In the early 1990's, the EU thought they would build a Russia-centered union within the CIS. It goes without saying that the accession of the new members such as Poland and the Baltic states and the 2004 events in Ukraine have somewhat changed the EU vision but in order to change this conservative approach to the region as a whole and to Ukraine in particular, the EU should not regard enlargement as a purely administrative process based predominantly of regional tools.

One of the factors that complicate the EU capability of working out an efficient geopolitical strategy toward its Eastern neighbors is the correlation between its policy towards Russia and the East European countries (Belarus, Ukraine and Moldova). Although all of them are neutral according to their constitutions Ukraine and Moldova had formally declared their political objective of acquiring the EU membership whereas Belarus maintains its isolation from the West. As to Moscow it considers the western CIS countries as playing critical role for economic and security reasons. From the EU perspective after the enlargement they may become a 60-million inhabitants strong buffer zone between Russian interests in the West and the EU / NATO interests in the East.

European Neighborhood Policy relies on combination of the regional and bilateral approaches. It has to be beneficial both for partner countries and for the EU through intensified partnership and advancement of the European values.

The regional dimension of the Eastern policy implies moving towards deep integration, which includes access to the EU internal market. Bilateral dimension is based on differentiation between the partners with a view to deepen cooperation in line with needs and possibilities of individual countries. The main tool to be used in bilateral relations between the EU and individual countries is the action plan. It describes goals in different areas (political, security, economic, commercial, environmental, scientific and cultural). These actions will be implemented with the EU financial and technical support.

The Eastern Partnership in the geopolitical sense reveals much more divergences between its approaches to different countries than the European Neighborhood Policy that aims at enhancement of the available regional and sub-regional cooperation forms and creation of institutions to promote their further development. The EU does not strive to create new regional associations that could enforce the geopolitical positions of its members but instead supports the existing ones.

However on the one hand the EU encourages regional cooperation across the globe and positions itself as a successful example of such cooperation, on the other, it has never provided support to regional cooperation between former Soviet Republics, in particular in the CIS context. This position can be explained from the geopolitical viewpoint: signing an agreement with the CIS or some of its member countries would legitimize and reinforce Russia's control over its neighbors. This is why the European Commission was very specific about the former Soviet Republics stating they could not be considered as a monolith block even if they have to face common challenges.

Ukraine–EU relations affect not only their mutual geopolitical stance – their intensity and the results reached largely depend on the balance of global interests. Although currently the geopolitical aspect of EU–Ukraine relations is not a priority one, and Ukraine doesn't have a clear long-term geopolitical strategy (or rather regularly changes the emphasis in this strategy), the country appears in an area of constant geopolitical pressure, which in particular affects the EU–Ukraine relations. From its own perspective Ukraine should develop and consistently implement its strategy with the EU, which, in turn, should be based above all on its own pragmatic interests.

Conclusions

1. According to the present vision of the EU Eastern neighborhood area, the «Eastern Partnership» initiative serves as a functional cooperation platform with the EU countries in Eastern Europe, which stability is important for the whole European community. However, the lack of political component in the EaP at the moment makes this initiative conceptually incomplete and functionally unattractive from the CEE standpoint.

2. There are several political and social aspects that determine the need for further development of Ukraine–EU relations, particularly, the relative isolation of Ukraine in the system of international relations, and the Europeanization factor.

3. Ukraine–EU relations significantly affect their mutual geopolitical stance. However, their intensity and the results reached depend on the balance of global interest. Although presently the geopolitical aspect of EU–Ukraine relations is not a priority one for the EU, and Ukraine doesn't have a clear long-term geopolitical strategy, the country appears in an area of constant geopolitical pressure, which in particular affects the EU–Ukraine relations.

Summary. The article analyses the EU foreign policy within the framework of the Eastern Partnership initiative and the present-day political relations between Ukraine and the European Union in the context of the European and transatlantic security area development; defines key domestic and external aspects of Ukraine's possible entry into the European political and security space with regard to the present international and political realities; evaluates possible development of relations between Ukraine and the European Union through discussing the main aspects of their current political and geopolitical dimension in the broad sense.

Key words: EU, Ukraine, Eastern Partnership, security area, political association, integration, Europeanization, stabilization, geopolitical subject, geopolitical strategy.

¹ See Alexandra Shapovalova, 2010. Eastern Partnership: the Asymmetry of Expectations and Opportunities. *International Review. Ukraine–EU Relations: «Eastern Partnership» in the Regional Dimension*. No. 3 (15), p. 2–8.

² CONSOLIDATED VERSIONS OF THE TREATY ON EUROPEAN UNION AND THE TREATY ON THE FUNCTIONING OF THE EUROPEAN UNION / Official Journal of the European Union. — P. 115. — Volume 51. — 9 May 2008.

³ See Olena Snigyr, 2010. Eastern Partnership — Beyond Initiative, But Not A Strategy Yet. *European Union Foreign Affairs Journal* — № 4, 2010, at: http://www.libertasinstitut.com/de/EUFAJ/no4_2010.pdf.

⁴ See Oleksandr Poltoratsky, 2010. Security Requirements for the EU Member States after the Lisbon Treaty Adoption and the Prospects of Ukraine. *International Review. Ukraine–EU Relations under Present Challenges*, — № 2 (14), p. 18.

- ⁵ Thomas Gomart. The EU and Russia: The Needed Balance Between Geopolitics and Regionalism, at: <http://www.ifri.org/downloads/gomartwsanglais.pdf>.
- ⁶ Frits Bolkestein. The Geopolitics of the European Union. Bilderberg Conference (Stresa, 3–6 July 2004), at: http://www.fritsbolkestein.com/docs/speeches/20040603_Geopolitics%20of%0the%20EU_en.doc.
- ⁷ Brzezinski Z., 2006. Ukraine in the Geo-strategic Context — Kyiv: Kiev-Mohyla Academy, — P. 14.
- ⁸ Ibidem, pp. 20–21.
- ⁹ Andrushchenko S., 2005. Ukraine in Today's Geopolitical Environment. Kyiv: Logos, — P. 227.
- ¹⁰ Emerson M. The Elephant and the Bear. The European Union, Russia and Their Near Abroad, Brussels, Moscow: Center for European Political Research, the Institute of Europe of the Russian Academy of Sciences, 2001, — P. 4.